

Знамениті українці Юрій Мицик Тиміш та Юрій Хмельницькі

Рід Хмельницьких

Історія роду Хмельницьких містить у собі більше невідомого, ніж відомого. Ми маємо лише фрагментарні свідчення, та й ті часом є малодостовірними. Можемо з упевненістю твердити тільки про деякі факти з життя Михайла Хмельницького — батька гетьмана Богдана Хмельницького і діда Тимоша та Юрія Хмельницьких. Заглянути далі в глибину століть не дозволяє брак джерел. Однак можна ризикнути твердити, що їхнім предком був славнозвісний Венжик Хмельницький. Підставою для цього є заява самого Юрія Хмельницького, який на схилі політичної кар'єри прибрав собі ще одне ім'я — Венжик і запевняв, що його предком був згаданий Венжик. В одному із своїх листів він і батька називав у такий спосіб: «Богдан — Зіновій Венжик Хмельницький».

Венжик Хмельницький відзначився тим, що у 1534 р. (за іншими даними — у 1514 р.) під Заславом (сучасний Ізяслав Хмельницької області) доценту розгромив ординців, які вдерлися на

Волинь. В «Історії Русів» говориться про тріумфальну зустріч цього гетьмана у Заславі, від якого він одвів ворожі орди, про те, що король Сигізмунд I надіслав йому листа з подякою за цю перемогу. Саме Венжика українська літописна традиція вважає одним із перших (навіть другим після Прецлава Лянцкоронського!) серед козацьких гетьманів. Отже ім'я Венжика Хмельницького здавна було оточене ореолом слави, і це теж могло спонукати Юрія Хмельницького до проголошення його своїм предком. Так, власне, чинили монархи багатьох країн світу, зокрема великі князі київські та московські царі, які виводили свій рід від варяга Рюрика, вірменські царі — від Александра Македонського і т. д. Однак виключати того факту, що Венжик Хмельницький міг бути реальним предком Юрія Хмельницького, теж не варто.

Із стовідсотковою впевненістю можемо твердити тільки те, що першим відомим представником роду Богдана Хмельницького та його нащадків був Михайло Хмельницький. Про його походження існують різні думки. Вчені називають різні місця народження: Київ, Чернігів, Лисянку, Галичину, Хмельник, Хмелев (Хмелів), Хмельне (Хмелівку). Найсвіжіше дослідження В. Смолія та В. Степанкова, присвячене Богданові Хмельницькому, вважає достовірнішою версію про західноукраїнське походження предків Богдана

Хмельницького. Історики майже одностайні в тому, що Хмельницькі були українськими православними шляхтичами за походженням і мали герб «Абданк» (однак деякі вчені вважають, що герб Хмельницьких більше схожий на герб «Сирокомля»). Як нам вдалося встановити, Хмельницькі мали міцний зв'язок з Білоруссю, їхня рідня, в т. ч. Кизим — один з керівників повстання 1637–1638 рр., проживала в таких містах, як Бихів та Мозир.

Відомо, що Михайло Хмельницький здобув непогану освіту і служив при дворі магната Станіслава Жолкевського у м. Жовкві на Львівщині. Після цього на пропозицію іншого магната — Яна Даниловича (близького приятеля Жолкевських і власника Олеського замку) — Михайло Хмельницький перейшов до нього на службу. Коли Данилович між 1592–1594 рр. став корсунсько — чигиринським старостою, то направив на береги Росії й Тясмину свого нового помічника, тим більше, що той господарював тут ще у 80-х роках XVI ст. За припущенням вищезгаданих істориків, Михайло Хмельницький рятувався тоді у цих краях від переслідувань, бо був покараний судом чи то на «баніцію» (вигнання з батьківщини), чи то на «інфамію» (знеславлення та обмеження у громадянських правах).

Тут він став засновником (осадчим) таких міст, як Лисянка та Чигирин, хутора Суботів, заселяв і захищав від ворогів Черкащину, потім став чигиринським підстаростою. Восени 1620 р. турецькі війська наблизились до кордонів Речі Посполитої, а їм назустріч виступила польська армія на чолі з гетьманом С. Жолкевським. Останній не захотів просити козаків про допомогу, зневажливо сказавши: «Не хочу я з Грицями воювати». Ця зневага дорого йому обійшлася, оскільки на Цецорських полях у Молдавії (під Яссами) польська армія зазнала нищівної поразки, а самому Жолкевському татарин відрубав голову. У цій битві брав участь на польському боці і невеликий козацький загін (сотня чи дві козаків) під командуванням Михайла Хмельницького. Там командувач і загинув, а його син Богдан (майбутній гетьман) потрапив у полон до ординців. Отже, Михайло Хмельницький увійшов в історію не тільки як батько Богдана Хмельницького і дід Тимоша та Юрія Хмельницьких, але і як засновник деяких славних українських міст.

Десь на початку 90-х рр. XVI ст. Михайло Хмельницький одружився з козачкою, яку, ймовірно, звали Гафія (Агафія). Можливо, вона була пов'язана з козацьким родом Дорошенків. Та оскільки не мала шляхетства, то її діти теоретично втрачали шляхетський статус батька. Однак у

практичному житті такі юридичні тонкощі далеко не завжди бралися до уваги. 6 січня 1596 р. у них народився син Богдан — Зіновій. Вважається, що у подружжя було ще кілька дітей (Іван, Захар, Юсько, Пелагея та ін.). Є дані, наприклад, про дочку Михайла та Агафії, яка потім вийшла заміж, ймовірно, за Семена Савича — канівського полковника, відомого дипломата часів Національно — визвольної війни (посла до Османської імперії та Кримського ханства), ще про одну дочку, яка вийшла заміж за Павла Яненка...

Овдовівши у 1620 р., Гафія вдруге вийшла заміж, цього разу за білоруського шляхтича Петриківського повіту Василя Ставицького (Ставецького), з яким були споріднені українські шляхетські роди Васильківських, Ковалевських, Проскур і Тишкевичів. Від цього шлюбу народився Григорій Ставицький, у якого у свою чергу був син Федір (двоюрідний брат Тимоша та Юрія Хмельницьких). Ян Ковалевський був серед козацьких ватажків у 1618 р., а, очевидно, його син Іван Ковалевський став генеральним суддею Війська Запорозького у 1655–1659 рр., особою, наближеною до Юрія Хмельницького. Український історик та архівіст Іван Каманін висловив свого часу припущення, що вдова Михайла Хмельницького прийняла по смерті другого чоловіка чернечий постриг, а потім стала

схимонахиною під іменем Марфа. Але це припущення поки що не знаходить документального підтвердження.

Про Богдана — Зіновія Хмельницького написано велику кількість досліджень, і тому не варто повторюватися, тим більше, що це зайняло б надто багато місця. Хоча в його біографії залишається ще чимало «білих плям», але основні віхи його життєвого шляху можна простежити. Отже, Богдан здобув добру домашню освіту, вчився у якомусь православному монастирі (не виключено, що у Київській братській школі — майбутній Києво — Могилянській академії), Львівському єзуїтському колегіумі, потім вступив до лав реєстрового козацтва, можливо, брав участь у козацьких походах під керівництвом Петра Конашевича (Сагайдачного). Після нещасливої для Речі Посполитої битви на Цецорських полях Богдан Хмельницький потрапив у полон до ординців, які передали його потім туркам у Стамбул. Саме тут він добре вивчив татарську й турецьку мови (ще раніше він опанував польську мову та латину). Через декілька років його викупила з неволі мати. Певно, десь наприкінці 1624 р. Богдан Хмельницький був на волі в Україні, а на самому початку 1625 р. брав участь у підписанні козацько — татарського договору, спрямованого проти Османської імперії. Вже тоді він виявив себе зрілим

політиком, добре освіченою людиною. Можливо, майбутній гетьман брав участь у поході запорожців на Крим у 1628 р., у повстаннях 1630–1631, 1635 та 1637–1638 рр., у Смоленській війні проти Московської держави (1632–1634). За участь в останній король Владислав IV нагородив його дорогоцінною шаблею. Богдан Хмельницький був одним із тих, хто підписував капітуляцію Війська Запорозького на Масловому Ставу (29.04.1638 р.)¹, тоді ж був обраний членом козацького посольства до Речі Посполитої, став сотником Чигиринського полку, брав участь у Тридцятилітній війні на боці Франції (у 1644 р. разом з іншими запорожцями облягав зайнятий іспанцями Дюнкерк), а також у підготовці запланованого королем Владиславом IV походу проти Османської імперії. Він став одним із лідерів запорозького козацтва, і не випадково реакційні кола Речі Посполитої розглядали його як ворога, навіть влаштовували замаху на його життя. Так текло життя Богдана — Зіновія до 1647 р., коли на його хутір Суботів напав шляхтич Данило Чаплинський, що й стало приводом до вибуху Національно — визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. Повернувшись з турецького полону на Батьківщину, Богдан — Зіновій невдовзі

¹ 1 Тут і далі датування подій подано за новим стилем.

одружився з Ганною (Гафією) Сомко (1608 (?) — між 1645–1647 рр.) — дочкою заможного переяславського чи київського козака або міщанина Семена Сомка, який, між іншим, був одним з послів Війська Запорозького до Московської держави у 20-х рр. XVII століття. Ганна Хмельницька була незвичайною жінкою, вирізнялася і красою. У 50–60-х рр. XVII ст. був відомий київський вїйт Сомко, удова якого Катерина заповіла щедрі кошти на благодійні цілі, підтверджені Богданом та Юрієм Хмельницькими. Цей Сомко, очевидно, доводився дядьком чи братом Ганні Сомко. Рідний брат Ганни — Яким Сомко (Сомченко, Самченко), майбутній наказний гетьман, торгував на Дону у 30-х рр. XVII ст., мав дружину та дітей, відомо і про його внука. Доречно згадати, що він був високого зросту, фізично сильний і настільки вродливий, що навіть кат не хотів рубати йому голову (це сталося після «Чорної ради» 1663 р.). Від шлюбу Богдана — Зіновія Хмельницького з Ганною Сомко народилося щонайменше шестеро дітей, хоча останнім часом з'явилися дослідження, в котрих стверджується, що насправді їх було більше (3–4 синів, 6–8 доньок, усього 9–12). Таким чином, лелека приносив подружжю дитину що два роки. У другій половині 20-х років XVII ст. з'явилися перші діти — доньки, старшою з яких, очевидно, була Стефанида (Степанида). Синів було чи то троє, чи то четверо.

Двоє з них (Тимофій, або ж Тиміш, і Юрій) досягли повноліття, ще двоє (одного звали Григорієм) померли малолітніми. В художній, а часом і науковій літературі інколи з'являються згадки про малолітнього сина Богдана Хмельницького — Остапа, якого засікли до смерті слуги Чаплинського під час його відомого нападу на хутір Суботів. Цей факт не відповідає дійсності, і сам Богдан Хмельницький ніколи не писав про загибель Остапа, хоча й ретельно перераховував у своїх скаргах на ім'я короля всі заподіяні йому кривди.

Дочка Стефанида вийшла заміж за полковника Івана Нечая, брата відомого брацлавського полковника Данила Нечая (загинув під Красним у 1651 р.). Олена (деякі історики вважають, що це була інша дочка гетьмана — Катерина) у січні 1656 р. вийшла заміж за полковника Данила Виговського, рідного брата генерального писаря (майбутнього гетьмана) Івана Виговського. Після трагічної загибелі чоловіка вона вийшла заміж за гетьмана Павла Тетерю, з яким і втекла потім до Польщі. Там на подружжя чекали серйозні випробування: Тетеря втратив свої статки, польська влада повелася з ним як з мавром, який виконав свою справу і може йти геть. Подружжя розпалося, і Тетеря був змушений тікати у Молдавію, що була під турецьким протекторатом, шукати порозуміння з султаном проти Речі Посполитої, і там був

отруєний поляками. Олена прийняла католицизм і, очевидно, скінчила своє життя в одному з католицьких монастирів. Марія вийшла заміж за старшину Канівського полку Стороженка. Як звали інших дочок Богдана та Ганни Хмельницьких, ми не знаємо. Одна з них вийшла заміж за полковника Лук'яна Мовчана, мала сина Федора, який був, певно, пов'язаний з родом Марковичів (Маркевичів). Ще одна дочка Богдана Хмельницького вийшла заміж за Павла (вірогідно, сотника Павла Безштанька), а ще одна — за корсунського сотника Блиску (Улізка?), залишилася вдовою. Про шлюби ще двох дочок нічого не відомо. Так у світлі відомих на сьогодні джерел виглядає у скороченому викладі історія гетьманського роду Хмельницьких, склад гетьманської сім'ї та родинні зв'язки.

Тиміш Хмельницький

Тиміш (Тимофій, Тимошко, Тимошек, Томиш) Хмельницький народився у 1632 році. Про його дитячі роки та юність нічого не відомо. Є підстави вважати, що він дістав непогану як на той час освіту, вмів читати й писати, знав, крім рідної української, також польську мову. Хлопець був високого зросту, надзвичайно дужим, хоробрим, енергійним, вправним у військовому ремеслі. За

свідченням арабського мемуариста Павла Алепського, Тиміш «стріляв з лука правою рукою і лівою, рубав шаблею, стріляв з рушниці з — під черева свого коня і так побивав ворогів». Інший свідок — турецький ага — був пізніше здивований «джигітовкою й сміливістю Тимофія, захоплений його юнацтвом. Ніхто не міг влучити його ні з рушниці, ні іншою зброєю, такий він був чудовий їздець: крутився на сідлі, як блискавиця». Гетьманич знався й на музиці, пізніше він створив у гетьманській резиденції власний оркестр, до якого входили органіст, три скрипалі, флейтист і сурмач. Німецька хроніка середини — другої половини XVII ст. «Teatrum Europaeum» («Театр Європи») зберегла на своїх сторінках єдиний відомий на сьогодні портрет гетьманича. Він виглядає зовні подібним до свого батька, увагу глядача привертають великі й виразні очі, волохаті чорні брови та невеликі, закручені догори вуса. Вороже налаштовані до Тимоша тогочасні польські автори згадували про те, що на обличчі гетьманича були сліди від віспи, що було не рідкістю у ті часи, змальовували його як людину незграбну і зовсім неосвічену (останнє не відповідає дійсності), буйної, навіть нестримної і тиранічної вдачі.

Незважаючи на молоді літа сина, Богдан Хмельницький бачив у ньому свого однопумця і не випадково забрав його з собою на Запорозжя разом

з кількома десятками сподвижників, коли довелось утікати від репресій з боку польської влади (інших же дітей майбутній гетьман відправив, мабуть, до брата покійної дружини Якіма Сомка у Переяслав). Так наприкінці 1647 р. Богдан і Тиміш Хмельницькі із десятком однодумців опинилися на острові Бучки поблизу Запорозької Січі, яка була тоді під контролем польської адміністрації. Ця Січ називалась Микитинською, бо стояла на Микитиному Розі (нині — Нікополь Дніпропетровської області), де була відома переправа через Дніпро. До перших повстанців почали прибувати всі невдоволені іноземним пануванням на українських землях, насамперед з числа запорожців, і врешті на початку лютого 1648 р. Богдан Хмельницький оволодів Січчю, де його було проголошено старшим (по суті гетьманом) Війська Запорозького. З цього моменту Січ стала осередком концентрації повстанських сил. Розуміючи всю небезпеку повстання проти Речі Посполитої і знаючи про сумні наслідки кількох попередніх повстань, починаючи з 1591 р. Богдан Хмельницький завчасно став шукати союзників, і ще у 1647 р. його представники були в Стамбулі у турецького султана Ібрагіма I, який, очевидно, пообіцяв дати на допомогу війська Кримського ханства. Хоча Ібрагіма I невдовзі було вбито внаслідок палацового перевороту, а новим

султаном було проголошено його 8-літнього сина Мухамеда IV (панував у 1648–1687 рр.), однак курс Османської імперії щодо українських повстанців лишився незмінним. Цьому сприяла вдова Ібрагіма I і мати Мухамеда IV султанша Турхан, яка була українкою за походженням і на відміну від відомої Роксолани не забувала про свою Батьківщину. Перше посольство на чолі з сотником Кіндратом Бурляєм до кримського хана Іслам—Гірея IV вирушило з Січі в другій половині 1648 року. Воно мало на меті укласти військовий союз проти Речі Посполитої. В історичній літературі є дані про перебування серед послів і Тимоша Хмельницького. Хан погодився на укладення військового союзу, але про всякий випадок став вимагати гетьманського сина у заставу. Є дані, що гетьман одночасно вів переговори з деякими татарськими мурзами, насамперед зі своїм побратимом — Тугай — беєм, що панував у Перекопі. Тоді виходить, що Тиміш Хмельницький був заручником не в ханській столиці — Бахчисараї, а в перекопській фортеці Ферал — Кермен. Так чи інакше, Тиміш Хмельницький у свої 16 років став заручником і кожної миті у разі несприятливих обставин міг втратити життя. Сили повстанців на Січі були тоді незначними, проти них уже готувався каральний похід, очолюваний коронними гетьманами Речі Посполитої Миколою Потоцьким (великий

коронний гетьман) та Марціном Калиновським (польний коронний гетьман); важко було передбачити хід подій, тим більше, що реєстрові козаки у той час були ще на боці Польщі. Молодий Хмельницький з честю витримав це випробування, але психологічний тиск на юнака, який невдовзі перед вибухом повстання втратив матір, дався взнаки, бо в різних джерелах відзначають невірноваженість гетьманича.

Внаслідок блискучих перемог повстанців Богдана Хмельницького у травні 1648 р. на Жовтих Водах та під Корсунем полум'я Національно — визвольної війни охопило майже всі етнічні українські землі, перекинулось на Білорусь, знайшло позитивний відгомін навіть серед частини польського селянства. У той час, коли наказний гетьман Максим Кривоніс вів повстанців на захід, Богдан Хмельницький у Білій Церкві формував органи влади Української держави — Гетьманщини, насамперед українську армію. Основні сили Кримського ханства на чолі з самим Іслам—Гіреєм IV повернулися до Криму, і на боці Богдана Хмельницького лишилася тільки невелика орда перекопського бея — Тугая. На цей час припадає повернення Тимоша Хмельницького з Бахчисарая до батьківської оселі. Восени 1648 р. він був уже чигиринським сотником (варто нагадати, що Чигирин у той час став столицею України —

Гетьманщини). Ймовірно, він брав участь у битві під Пилявцями (вересень 1648 р.), з абсолютною впевненістю можна твердити, що він брав участь в облозі Львова та Замостя у жовтні—листопаді 1648 року. Дійшовши до межі етнічних українських земель (передові загони вже напували коней у Віслі), Богдан Хмельницький уклав перемир'я з новим королем Речі Посполитої Яном Казимиром. Це не була його помилка, як твердить дехто, а цілком обґрунтований крок. Адже вести війну на ворожій території, форсувати Віслу в зимовий час, а потім брати потужні укріплення Варшави та Кракова було б небезпечною авантюрою. Слід додати, що у таборі повстанців з'явилася якась пошесть, від якої помер Максим Кривоніс. Чимало полковників, не кажучи про рядових повстанців, прагнули повернутися додому, щоб відпочити і дочекатися теплої пори року тощо. Таким чином, Богдан Хмельницький вчинив правильно, уклавши перемир'я і відступивши від берегів Вісли. Його помилка полягала тільки в тому, що він не лишив гарнізонів у Галичині та західній частині Волині. А проте 1648 рік назавжди увійшов в історію України як рік великих перемог, як рік відродження Української держави. Не випадково ж Богдана Хмельницького при його в'їзді до Києва вітали як нового Мойсея, який звільнив свій народ від іноземного панування. Є у цій справі боротьби за

волю і незалежність України заслуга й Тимоша Хмельницького...

На рубежі 1648–1649 рр. Богдан Хмельницький перебував у Києві. Тепер його іменували «князем Русі і Молдавії», порівнювали із св. Костянтином I Великим, давньоримським імператором. Він дійсно прагнув до визволення всіх етнічних українських земель і об'єднання їх під владою одного гетьмана, більше того, він уже тоді подумував про перетворення Гетьманщини з республіки у монархію на чолі з єдиним правителем і себе розглядав як родоначальника династії. Не випадково вже на початку 1649 р., як свідчив московський посол, у церквах під час літургії поминали як самодержця Богдана Хмельницького і поруч з ним згадували і його сина Тимофія. Таким чином, уже на початку Національно — визвольної війни Богдан Хмельницький розглядав сина Тимофія як свого законного спадкоємця і саме йому прагнув передати у свій час гетьманську булаву. Тоді у Києві перебував єрусалимський патріарх Паїсій, який першим із православних патріархів палко підтримав Богдана Хмельницького і його справу (пізніше свою підтримку висловлять й інші православні патріархи, в першу чергу Вселенський (Константинопольський). Сам Паїсій називав Богдана Хмельницького «пресвітлим господарем» та «князем Русі», під час літургії прилюдно

відпустив гріхи гетьману, причастив його і благословив на війну проти Речі Посполитої. Після Різдва Христового і різдвяних святok Паїсій дав благословення і на другий шлюб Богдана Хмельницького з Мотроною Чаплинською. Про останню мало що відомо. Вірогідно вона походила з дрібної православної шляхти, а потім вийшла заміж за сусіда Богдана Хмельницького — сумнозвісного Чаплинського, який претендував на родинний хутір майбутнього гетьмана — Суботів. Ще напередодні Національно — визвольної війни розгорівся конфлікт між Богданом Хмельницьким і Даніелем Чаплинським (за його спиною стояв магнат Олександр Конецпольський), який, власне, став приводом до самої війни. У той час спалахнуло кохання між Богданом Хмельницьким та Мотроною Чаплинською, яка віддала перевагу майбутньому гетьману. За деякими даними, Чаплинський під час нападу на Суботів начебто викрав Мотрону, але сам Хмельницький про це не згадував. Однак про неї часом писали, як про гомерівську «прекрасну Єлену», через яку спалахнула війна між греками й троянцями, а тут — між українцями та поляками. Але ця історія з її викраденням (якщо воно й було) не є причиною, хіба що тільки приводом до війни. Додамо, що нова дружина гетьмана відзначалася не тільки красою, але й користолюбством та легковажним нором. Тиміш Хмельницький не

сприйняв свої мачухи і, мабуть, через це вступив у конфлікт з ченцем — посланцем патріарха Паїсія. За розповіддю посла Речі Посполитої Войцеха М'ясківського, гетьманич підпалив ченцю бороду.

Для узгодження питань перемир'я до Переяслава прибуває посольство Речі Посполитої на чолі з Адамом Киселем. Бурхливі переговори закінчилися Переяславською угодою 24 лютого 1649 р., за якою, зокрема, перемир'я продовжувалося майже до літа 1649 року. Посольство мало повертатися назад. У цей час Тиміш Хмельницький перебував у Переяславі. Його та переяславського полковника Андрія Романенка Богдан Хмельницький призначив «приставами» до посольства Речі Посполитої. До нашого часу дійшло два цікавих накази від 8.03 (26.02) 1649 р., виданих у Переяславі і підписаних обома «приставами», причому Тиміш підписався як чигиринський сотник. У першому з них від селян села Симонова вимагалось надати фураж (6 возів сіна) для Адама Киселя, а в другому — місцевого священика закликали не підбурювати селян до «непослушенства» Киселю, який формально володів цим селом. Таким чином, Тиміш виступає як права рука свого батька — гетьмана і добивається виконання його волі всупереч спротиву частини козацтва та селян, всупереч анархічним тенденціям, які пізніше будуть все більше даватися

взнаки Українській державі. Крім того, гетьман у цей час не хотів давати жодного приводу для зриву мирних переговорів з польськими дипломатами у Переяславі. 26 квітня 1649 р. Тиміш разом з іншими представниками козацької старшини зустрів під Чигирином царське посольство до гетьмана. Саме він привітав посла Григорія Унковського і пояснив причину того, що не сам гетьман їх зустрічає (хвороба). Наступного дня він разом з молодшим братом Юрієм брав участь в офіційному прийомі гетьманом цього посольства. 2 травня Тиміш із старшиною проводжав Унковського з гетьманським прапором, литаврами та сурмами. Тоді ж він з Юрієм дістав від московського посла разом з іншими (всього 11 душ) й нагороду: по парі соболів по 10 рублів пара.

Перемир'я між українськими повстанцями та Річчю Посполитою було нетривалим. Уже на початку 1649 р. каральні загоны литовського гетьмана князя Януша Радзивілла заходилися очищати від повстанців Полісся, де жорстоко розправилися з оборонцями Пінська, Мозиря, Бобруйська та інших міст у басейні Прип'яті. Навесні 1649 р. розгорнувся ворожий наступ на Волині. Богдан Хмельницький передчував такий розвиток подій і став готувати свою армію у новий похід, сподіваючись на допомогу кримського хана. Однак той зажадав взяти у заложники його сина та

ще декількох полковників. З цієї неприємної ситуації вивела інша: посол Речі Посполитої Смяровський був викритий як шпигун і Хмельницький наказав його публічно стратити на очах татарських дипломатів. Це переконало хана у тому, що гетьман не буде за його спиною домовлятися з королем, і він дав слово допомогти українським повстанцям. У черговий похід при боці батька виступив і Тиміш Хмельницький. Разом з ними вів свої орди кримський хан. Союзники обложили польське військо у Збаражі (нині — райцентр у Тернопільській області) і завдали йому значних втрат, а потім Богдан Хмельницький блискуче виграв Зборівську битву проти головних сил Речі Посполитої на чолі із самим королем Яном Казимиром. Лише зрада кримського хана не дала змоги добити королівське військо і полонити самого короля. Довелося укласти Зборівський мир (18.08.1649 р.), найкращий з усіх попередніх, які укладали козаки з урядом Речі Посполитої, але й він не в усьому відповідав прагненням повстанців. Хоча брак джерел не дає змоги простежити участь Тимоша Хмельницького у переможній кампанії 1649 р., але, поза сумнівом, він у ній брав безпосередню участь. Гетьманич супроводжував батька і на переговори з королем під Зборовом. Так, 20 серпня 1649 р. Богдан і Тиміш Хмельницькі у супроводі сотні охоронців та групи старшин

виїхали до королівського табору. При в'їзді до табору їх зустрів Адам Кисіль і провів Богдана Хмельницького з 12 козаками до королівського намету. Але чи був серед них Тиміш Хмельницький, на це питання поки що неможливо відповісти.

Однією з умов Зборівського миру було розширення козацького реєстру до 40 тисяч (на практиці він вийшов дещо більшим і сягнув понад 42 тисячі). Цей реєстр було складено групою старшин на чолі з самим гетьманом і генеральним писарем Іваном Виговським, врешті затверджено на вальному сеймі Речі Посполитої наприкінці 1649 — на початку 1650 року. Його текст зберігся і був виданий українськими істориками. Реєстр відкривається списком козаків Чигиринського полку, але спочатку йшов перелік лідерів Війська Запорозького (саме так офіційно називалася тоді Українська держава — Гетьманщина). Найпершим у цьому реєстрі записано, звичайно, ім'я й прізвище самого гетьмана: «Его м² пан гетман Богдан Хмелницкий». А одразу ж після гетьмана названо його старшого сина: «Томиш Хмелницкий»! Реєстр складався, як видно, без участі Тимоша: 25 вересня 1649 р. Богдан Хмельницький сповіщав

трансільванського князя Дьєрдя II Ракоці про те, що його син Тиміш буде посланий до нього для узгодження умов укладення воєнного союзу. Посольство було досить успішним. А вже 2 грудня 1649 р. Тиміш та Юрій Хмельницькі брали участь у прийомі в Чигирині московського посольства на чолі з Григорієм Нероновим та Григорієм Богдановим, а пізніше отримали від останніх і традиційні подарунки.

Мирний перепоchinoк для Гетьманщини був коротким і неповним. Навесні 1650 р. хан Іслам—Гірей III став вимагати від гетьмана, щоб той надав йому допомогу у походах проти сусідніх держав (Московії та Молдавії), а також у придушенні його васалів — «темрюцких черкас» на Північному Кавказі. Довелося віддавати борги союзникам. Богдан Хмельницький наказав полковникам прибути у Полтаву для підготовки до походу, одночасно відправив посольство Івана Тафралія (Тафларія) до Москви, щоб заспокоїти царя Олексія (мовляв, похід буде спрямований не проти Москви, а тільки проти кавказьких ворогів кримського хана). Невдовзі під Полтавою було сформовано корпус добірних козаків чисельністю 6 тисяч, але сам Тиміш подавав більшу цифру — 20 тисяч, ймовірно, з метою залякування противника, що було типовим явищем у той час. У липні 1650 р. гетьман скерував цей корпус на Північний Кавказ.